

ОРГАНИЗАЦИЈА РЕЧЕНИЦЕ У РОМАНУ *НЕЧИСТА КРВ* БОРИСАВА СТАНКОВИЋА – РАСПОРЕД РЕЧЕНИЧНИХ КОНСТИТУЕНТА И ЕЛИПСА

Јована Копања

Висока техничка школа струковних студија
у Новом Саду

Стручан рад

UDK 821.163.42/801.5(82-31)

<https://doi.org/10.59417/nir.2024.24.82>

Сажетак

Предмет анализе у раду су типови реченичних конструкција, са фокусом на елиптичне реченице у роману *Нечиста крв* Борисава Станковића. Имајући у виду да писац долази са дијалекатски обојеног говорног подручја, циљ је да се покаже у којој мери одступа од правила прописаних граматичком нормом стандардног језика. У раду су издвојени примери који на најбољи начин показују како Борисав Станковић обичује реченицу, у којој мери одступа од уобичајеног реда речи у реченици, као и да се покаже какву функцију такви типови реченице имају и у којој мери утичу на колорит самог дела, односно да ли утичу на његову уметничку вредност. Несумњиво да одступања и непоштовање појединих граматичких правила нису умањили вредност Станковићевог дела. Посебан акценат ставиће се на валенцу глагола, односно начин на који су други реченични конституенти везани за глагол. Станковићев књижевни стил у којем одступа од граматичке норме изазвао је бројне полемике од стране проучавалаца књижевности, па је поред граматичког, узет у обзир и књижевни дискурс.

Кључне речи: *Нечиста крв*, Борисав Станковић, валентност, глагол, норма, реченица, елиптична реченица.

Предмет анализе рада је организација реченице¹ у роману „*Нечиста крв*“ Борисава Станковића, као типовима реченичних конструкција. Да би се разумело одступање од норме, неопходно је објаснити термине рекције² и валентности. Термин рекције употребљава се када се говори о општој способности елемента да веже за себе неки други елемент. Најчешће је реч о глаголу који за себе може да веже врсте речи, групе речи, а и целе реченице (Мразовић 1990: 34).

Рекција у глаголној синтаксији условљена је у значајној мери свеукупним семантичким и прагматичким контекстуалом управне, доминантне речи. Доминантну улогу глагола преба схватити као његову способност да управља (рецира) именским речима намећући им одговарајући морфосинтаксички лик и семантичку улогу (Штрбац, 2011: 26).

Валентност подразумева да „глагол „окуља“ око себе и повезује групе реченичне конституенције и на такај начин организује реченичну структуру. Зато се често говори о валенцији глагола, што јесте о његовом својству да уза се „веже“ групе реченичне чланове“ (Станојчић, Поповић 1989: 217). „Циљем, а истовремено и резултатом теорије валентности сматра

1 Предраг Пипер наводи следећу дефиницију реченице: „Реченица је минимална језичка јединица која може бити употребљена у говору, у комуникативној функцији, чиме постаје исказ. Реченица има формалну, семантичку и прагматичку структуру које су на различит начин повезане“ (Пипер, 2005: 584).

2 „Рекција је посебан, граматикализован, облик зависног односа који се првенствено сагледава на синтагматском нивоу, између две пунозначне (аутосемантичне речи). Једна граматички доминантна реч: глагол, именица, придев – без обзира у ком је облику употребљена управља датом везом, а друга је регирана (Ружић 2005: 536).

се формулисање мојућних реченичних модела једној језика, односно њихово свођење на конкретне типове који би се бројчано могли изразити³ (Алановић 2011: 163). С обзиром на ове дефиниције у зависности од тога колико других глагола за себе веже, можемо говорити о једновалентним, двовалентним, тровалентним. Алановић говори о синтаксичкој валентности⁴, а у оквиру тога о реченичним конституентима субјекту, који најчешће узима леву валенцију⁵, објекту, који се најчешће јавља као десна валенција и не мора условно бити само један, и о адвербијалима, који су дефинисани као факултативни реченични чланови, што је посебно значајно имајући у виду да је у раду фокус на синтаксичкој валентности, а не семантичком. Од валентности предиката “зависи у великој мери каква ће бити формална сјруктура прости реченице, другим речима, валентношћу је условљен сјруктурни лик или састав реченице, тачније, број чланова у позицији аргумента⁶ који се повезују с глаголским предикатом“ (Ружић 2005:517).

Када је у питању конструкција реченице, у српском језику постоје одређена правила на основу којих се конституише реченица. Најчешће је реченица формирана тако да је на првом месту субјекат, затим предикат, а на крају долазе додатни реченични чланови. На основу типа конструкције разликују се зависна и независна реченица. Пре него што се пређе на примену теорије валентности на прво поглавље романа „Нечиста крв“ Боре Станковића потребно је нешто рећи о основним и помоћним реченичним деловима уопштено, као и о реду речи у реченици⁷. Основни делови реченице су субјекат и предикат. Када су у питању подређени зависни реченични делови ту се разликују допуне и додаци. „Дојуне су условљене валентношћу ујравној глагола и јављају се у одређеном облику уз одређену подјеру глагола, и то или:

1. Облигаторно/ обавезно – јер би без њих реченица била неграматична или
2. Факултативно/ необавезно – јер се њиховим исјишћањем не крњи грамајичност реченице, то јест реченица је и без њих грамајички јавилна“ (Мразовић 1990: 455-456).

3 Поред тога, Алановић у наведеној студији истиче значај термина базичне валентности који се односи на најчешћи тип морфосинтаксичке спојивости глагола са одговарајућим допунама. Он напомиње да је то од суштинске важности за утврђивање основних реченичних модела једног језика (Алановић, 2011: 164).

4 „Када је реч о реченичним конституентима и потреби њиховог дефинисања, не може се лако пронаћи општа дефиниција која би опслуживала оперативне и акузативне и ергативне језике. Пошто се, дакле, преко формалносинтаксичког статуса реченичних чланова не може у свим језицима доћи до њихове свеобухватне дефиниције, то је могуће учинити увођењем семантичке и комуникативне перспективе у одређивању синтаксичких јединица“ (Алановић 2011: 171).

5 Предраг Пипер пише о левој и десној валентности: „Лева валентност је у српском језику обично заступљена аргументом који има опште значење остваривача или носиоца неке радње или неког стања, тј. шире схваћеног агенса, а десна валентност је, у том случају, резервисана за друге семантичке улоге“ (Пипер 2005: 610).

6 Владислава Ружић наводи четири аргумента: „Ради идентификовања улоге првог, персоналног аргумента, без обзира на број учесника који равноправно учествују у радњи, служи питање: Ко? Када је, међутим, реч о обавезном повезивању првог актера са саучесником, тј. партнером, може се питати и : С ким? Од кога? Трећи аргумент идентификујемо обично помоћу питања: Ко ме? За кога? За шта? А обавезно учешће четвртог аргумента потврђујемо питањем: Чиме (Ружић 2005: 518)?

7 Љубомир Поповић у књизи „Ред речи у реченици“ говори о „нормалном“ распореду реченичних чланова: „При том је обично као нормалан (граматички) распоред узиман поредак: субјекат – предикат- објекат, односно: субјекат- глаголска копула- именски део предиката, што је заиста типично распоређивање главних реченичних чланова у српскохрватском језику“ (Поповић, 2004: 16).

Допуне су вишеструко зависне од глагола што даље значи да глагол који у реченици има службу предиката захтева или отвара место за одређени број допуна у одређеном морфолошком облику, одређене структуре и са одређеном функцијом (Алановић 2012: 167).

Поседна пажња у раду посветиће се начину на који Борисав Станковић везује додатке и допуне за глаголе. У теорији валентности редослед навођења реченичних модела условљен је њиховом регуларношћу, структуром или сложеношћу јер се полази од једноставнијих облика ка сложенијим.

ОДНОС МЕЂУ КОНСТИТУЕНТИМА У РЕЧЕНИЦИ БОРИСАВА СТАНКОВИЋА У ПРВОМ И ДРУГОМ ПОГЛАВЉУ РОМАНА „НЕЧИСТА КРВ“

Грамматичком анализом реченице Борисава Станковића, уочава се низ занимљивих појединости које су дале аналитичарима и проучаваоцима његовог дела слободу да га сврстају у ред оних писаца који нису грамматички потковани. Но, са становишта стилистике морасе напоменути да управо та одступања доприносе оригиналности и лепоти његове реченице.

Примена теорије валентности започеће од прве реченице романа о којој је полемисао Новица Петковић у критици Два српска романа (Петковић 1989: 39-48).

„Више се знало и иричало о њеним чукундегама и ирамдегама него о њима самим: о оцу јој, мајтери ња чак и о њој – Софки“ (Станковић 2008: 25).

Глаголи *знаћи* и *иричаћи* налазе се у трећем лицу једнине средњег рода што значи да је реч о имперсоналној реченици. Субјекат је неисканан. Код ових реченица *„илајол сћоји у неутралном (безличном, имперсоналном) облику; што јесћи у ирећем лицу једнице (средњеј рода)“* (Станојчић, Поповић 1989: 251). Радња је исказана у перфекту са повратном заменицом себе у краћем облику и сигнализира имерсоналност. Ако се посматра валентност глагола, овај глагол везује за себе објекат који се налази са десне стране, односно он је његова десна валенција. Читалац добија информацију о коме се знало, односно о коме се мање знало, али не добија информацију кога се то тиче конкретно. Управо зато говоримо о неправом објекту, а прави објекат је изостао. Када је у питању објекат, реч је о неправом објекту: *„о њеним чукундегама и ирамдегама, о њима самим: о оцу јој, мајтери, о њој – Софки“*, који је исказан у облику локатива са предлогом. Реч је о сложеној реченици која садржи два глагола која за себе везују исту допуну у виду неправог објекта, као што је наведено. Према својој прелазности оба глагола су прелазна. У реченици су употребљене три личне заменице у локативу: *„о њеним“*, *„о њима“* и *„о њој“*⁸. Ово је занимљиво са становишта семантике јер, како каже Новица Петковић, Бора Станковић ствара почетну формулу по угледу на бајку јер прва реченица *„у исти мах функционише као део итекста и као мейиштекст“* (Петковић 1989: 42). Личне заменице су углавном анафоре и упућују

---

8 Павица Мразовић у свом раду „О реченици“ *„не наводи допуну у локативу, али истиче напомену: на основу ово прегледа допуна види се да нема допуне у локативу, мада има низ глагола који захтевају ову допуну. Разлог је једноставан овај падеж се увек јавља са неким предлогом (на, о, по, при, у) па се он у зависности од одређеног глагола или јавља као предложна допуна или као адвербијална“* (Мразовић 1990: 470).

на нешто раније речено, што је подразумевано. Он полази од општепознатог знања, а пошто то сви знају, не треба посебно конкретизовати неко лице. Битно је нагласити да у средишту прве реченице није главна јунакиња, него се прво помињу њени преци, њени родитељи, а тек на крају она. Реченица почиње прилогом за количину што је такође нетипично и тај додатак јавља се као лева валенција, уместо субјекта коме је према нормативном правилу ту место.

Већ друга реченица у роману има једноставнију структуру.

„Њихова је кућа била *стара*“ (Станковић 2008: 25).

У овој реченици једини глагол бити је употребљен у перфекту. Субјекат се налази између краћег облика помоћног глагола јесам и радног глаголског придева. Када је у питању предикат реч је о именском предикату јер је глагол је била везао за себе именску реч, придев *стара*. Субјекат је исказан синтагмом која је прекинута краћим обликом помоћног глагола јесам и она гласи њихова кућа, али он се налази са леве стране као што је уобичајено и он „именује оно што лежи у основи реченице (Алановић 2012: 171).. Реченица је проста јер се састоји из једног предиката. Опет постоји анафорична веза помоћу заменице *њихова*. Данас није толико уобичајено да се синтагма раздија помоћним глаголом. Типичније је њихова кућа је била стара. Али, овим се истиче компонента посесије.

„*Не зна се који је од њихова даш саму кућу њодигао, али се знало да су одвајкада били тако догађаји*“ (Станковић 2008: 25).

Ова реченица је сложена јер се састоји од четири просте реченице, што опет значи да има четири предиката. Друга реченица *који је од њихова даш саму кућу њодигао* представља елемент који се везује за глагол *не знаћи* из прве реченице која је у служби граматичког субјекта. То даље имплицира да је глагол *не знаћи* за себе везао реченицу која је у служби субјекта. Добија се одговор на питање шта се не зна. Четврта реченица је у супротном односу према реченицама *не зна се али се знало*. Допуна коју везује овај објекат такође је реченица. Реч о једновалентном моделу глаголу, јер је елемент који везује за себе једна зависна реченица. Ако имамо у виду врсту зависне реченице, у овом случају реч је о изричној, односно објекатској реченици, која представља допуну прелазном глаголу *знаћи*. Не добијамо информацију о агенсу, јер се не зна тачно ко је извршио радњу. Овде наилазимо на измењену реченичну перспективу која онемогућава продирање у дубљи смисао поруче изречене реченицом. О томе говоре Љубомир Поповић и Живојин Станојчић пишући о основним реченичним конструкцијама, односно реченичним моделима: „*Реченични конституенти који се јављају уз глагол не разликују се само по својој синтаксичкој конструкцији (на пример субјекат, објекат, дојуна за место) него и по својој улози у формирању реченичне перцепције. Наиме, да би се лакше схватио смисао поруче која се изриче реченицом реченични конституенти се обично распоређују тако:*

1. Да се садржај реченице исказује постепено (Прогресивно)
2. *Да конституенти који су смисаоно повезани стоје један уз други*“ (Види: Станојчић, Поповић 1989: 217).

„*И тек за хаџи-Трифуну, од која се они почели и хаџијама звати, знало се да је он први имао смелости да, после свој хаџилука, све по догађају, које је дошада лежало скривено*

и наіомилано іо іодрумима, амбарима, и шійалама, изнесе, расіореди и уздиіне, да би моіао свети да іледа“ (Станковић 2008: 25).

Главни глагол у овој реченици јесте глагол *знаіи*. Он се налази у трећем лицу једине средњег рода што указује да је поново реч о имперсоналној реченици. Овај глагол за себе везује изричну, односно субјекатску реченицу *да је он ірви имаосмелосіи*. Реч је о имперсоналној пасивној реченици. Ова субјекатска реченица у себи има глагол у перфекту који за себе везује субјекат и објекат. Субјекат је исказан у номинативу једине, заменица *он* и налази се са леве стране глагола, односно представља леву валенцију, док је објекат у акузативу без предлога, што значи да је реч о правом објекту - *смелосіи*. Објекат се налази са десне стране глагола и представља десну валенцију, што је уобичајен реченични поредак. У овој реченици уочава се велики број уметнутих реченичних делова. Синтагма *іосле своі хацілука* има функцију прилошке одредбе за време. *Од коіа се они іочели и хаціјама звайи* је односна реченица, али у служби атрибута који одређује Трифуна. Ако посматрамо ред речи у реченици увидећемо да је ова односна реченица уметнута. Стиче се утисак да одређени реченични чланови недостају и да реченица до краја није смисаоно завршена на шта се може применити поменути теорија реченичне перспективе. Очекивало би се да писац каже *и ішек се за хаці-Трифуново време* или *ішек од времена хаці-Трифуна*⁹, али он каже *и ішек за хаці-Трифуна* употребљавајући конструкције за + генитив¹⁰. Односна реченица *које је до іада лежало скривено и наіомилано іо іодрумима, амбарима и шійалама* садржи глагол лежати у перфекту и везује за себе субјекат *скривено и наіомилано*, предикативне атрибуте/ актуелне квалификативе који одређују субјекат *скривено и наіомилано*, као и прилошку одредбу за место *іоіодрумима, амбарима и шійалама*. Ова односна реченица такође је уметнута. Сложена комуникативна реченица се завршава зависном (намерном) реченицом *да би могао свети да іледа“*. У овој сложеној реченици наилазисе на неуобичајени ред речи јер се на првом месту налази временска реченица која има функцију прилошке одредбе за место, затим иде зависна реченица у којој је глагол у имперсоналном облику допуњен објекатском реченицом у којој се појављује субјекат комуникативне реченице *он*. Уобичајени реченични поредак био би *он је ірви имао смелосіи...*

У даљем тексту биће наведене су реченице које се сматрају илустративним примерима за примену теорије валентности, при чему одређујемо службу леве и десне валенције у односу на глаголе:

„Целе ноіи исіред кайіје морао је да іори фењер и іо іри-четіири ноіна сіражара да дремају јер је он, іај Софкин ірамгед, хаці-Трифун, іріујући іо највећим ірадовима и мешајући се са највићенијим људима моіао, услед іоіа іознансіва, а највише здоі своіа доіаісіва, не само зайіије, кајмакаме, неіо и саме іаше да мења и у суріун да шаље“ (Станковић 2008: 25).

Глагол *морайи* везао је за себе прилошку одредбу за време *целе ноіи*, прилошку одредбу за место *исіред кайіје* и други глагол *да іори*, са којим чини предикат, тј. модалну конструкцију, уз који стоји субјекат *фењер*. Саставним односом за ову конструкцију се ве-

⁹ Ивана Антонић говори о генитиву с предлогом ОД у функцији темпоралног детерминатора ингресивног типа (временска аблативност) (види: Антонић, 2005: 137).

¹⁰ Оваква конструкција где се јавља ЗА+ генитив у савременом језику појављује се само у устаљеним синтагмама (Исто: 155).

зала још једна реченица у којој функцију субјекта имају *џри-чеџири ноћна сџражара* и глагол *да дремају* који се поново јавља као елемент који је глагол *морати* везао за себе. На ову реченичну конструкцију се даље надовезује узрочна реченица. Интересантно је што се у функцији субјекта јавља заменица *он*, а потом две апозиције *џај Софкин џрамдег* и *хаџи-Трифун*. Основни глагол јесте глагол *моћи* употребљен у перфекту *је мојао* и он за себе везује прилошке одредбе за време која је исказана кроз глаголски прилог садашњи *џрјујући* и *мешајући се*, а има значење *док је џрјовао*, односно *док се мешао*. Глагол *моћи*, поред горе наведеног, везује за себе прилошке одредбе за узрок *услед џоја џознансџа*, *збој своја дојаџсџва* и на крају имамо други глагол који је везан за глагол *моћи* који захтева допуна у виду другог глагола, а реч је о предикатским конструкцијама *да мења* и *да шаље*. У служби објекта јављају се *зайџије*, *кајмакаме*, *саме џаше*. Реч је о правом објекту употребљеном у акузативу без предлога. Реченица је прекинута уметањем апозиција. Примећује се измењен ред речи у реченичној конструкцији при чему ће се анализа започети од прве независне реченице *Целе ноћи исџред каџије морао је да џори фењер*. Овде се уочава измењен ред реченичних чланова где се на првом месту налази прилошка одредба за време, прилошка одредба за место, а онда долази предикат и на крају субјекат. У другој реченици *Иџо џри-чеџири ноћна сџражара да дремају*

„А још када је син џочео једнако само са Турџима и деџовима да се дружи, с њима да џије, џа чак и у њихове хареме да одлази и са њиховим девојкама и булама да аџикује сџараџ је џочео обезумљиваџи“ (Станковић 2008: 27).

Наведена сложена реченица садржи у себи шест глагола. Глагол *џочети* за себе везује субјекат *син*, који се јавља као лева валенција, предикат *је џочео да се дружи*, прилог за време *када*, који одређује тип зависне реченице (реч је наравно о временској), субагенс *са Турџима и деџовима* и друге глаголе што је од највећег значаја *да се дружи*; *да џије*; *да одлази*; *да аџикује*. Субагенси су другачији, али конструкција на којој почива везивање глагола почети за друге глаголе остаје иста. Сложена реченица се завршава независном реченицом која има нормативну структуру: *сџараџ* је субјекат, *се џочео* предикат и глагол *обезумљиваџи* у инфинитивној форми као допуна од глагола почети. Поред наведеног, глагол *одлазиџи* у себе везује прилошку одредбу за место *у њиховехареме* која је исказана у локативу са предлогом *у*. Ако се посматра распоред реченичних чланова, увиђа се да се главна реченица налази на крају, а зависне прилошке реченице налазе се на почетку, што је нетипично. Неуобичајено је што је независна реченица на последњем месту, док се на првом месту налази зависна реченица која је у служби прилошке одредбе за место. На основу наведеног долази се до закључка да се помоћни реченични чланови налазе на првом месту, док се субјекат налази на самом крају што одступа од уобичајеног распореда реченичних чланова.

„После, у џоџаји, у џоверењу, џричало би се како је к њима једне ноћи била дошла чувена Савеџа која није била обична, свакидашња, за новаџ женска. Она је била дојаџа, са џргним имањем џџо јој је муж оставио“ (Станковић 2008: 30).

Глагол *џричати* употребљен је у облику трећег лица једнине средњег рода, што говори да је поново реч о имперсоналној реченици. Један од очигледних проблема јесу честе имперсоналне реченице. Глаголски начин о коме је реч јесте потенцијал. Овај глагол са леве стране везује прилошку одредбу за време и прилошку одредбу за начин. Субјекат је лева валенција, али се на том месту појављују елементи који чине десну глаголски валент-

ност. Са десне стране, везује изричну реченицу у којој у служби субјекта имамо синтагму у *чувена Савеџа* у номинативу једнине, а глагол је у плусквамперфекту *је била дошла*. Као што се види, дошло је промене реда речи у реченици, али је концепт леве и десне валентности остао исти. Поред тога, овај глагол везује за себе прилошку одредбу за време *једне ноћи* и неправи објекат у дативу *к њима*. Односна реченица има глагол исказан у перфекту *није била*, који је допуњен именским члановима *обична, свакидашња, за новац женска*, а све наведене допуне атрибуирају Савету. Друга комуникативна реченица која се надовезује на ову, за разлику од прве, нема инверзију, што је редак пример у реченици Борисава Станковића. Овде се налази на пример реченице која је конструисана тако да се на првом месту налази субјекат, а затим долази именски део предиката, а реч је о глаголу *бијти* у перфекту који је за себе везао именски део предиката *дојајти са њрдним имањем*. Реченица *шито јој јемуж оставио* је односна јер се односи на имање, а глагол *оставиши* везује за себе субјекат и неправи објекат *јој* у дативу једнине. Глаголи *говорења*¹¹ и *давања* захтевају двоструку допуну – једно је допуна у виду правог објекта, а друга у виду неправог. Владислава Ружић, када су у питању глаголи *давања* говори о четворчланој предикатској структури где глаголски предикати отварају место не само субјекатском аргументу, него и двема допунама које су најчешће објекатске, од којих је једна у функцији правог, а друга у функцији неправог објекта (види: Ружић, 2005: 525).

„А *деду њамџи само њо једном*. Чим *ди Софка њоодрасла*, умела *сама да једе и седи за софром*, он, *деда*, *наредио је да исџред ње на софри*, као и *џред њим* и *џред осталим члановима њородице*, *стиоји њаџуњен сџаљик вина*“ (Станковић 2008: 34-35).

Прва комуникативна реченица је проста јер у себи садржи само један глагол *џамџиши*. Субјекат је неисказан, али се подразумева да је реч о Софки. Глагол *џамџиши* везује за себе прави објекат *деду*, који представља леву валенцију, и неправи објекат *само њо једном*, који представља десну валенцију. Друга реченица је нешто сложенија јер има много уметнутих делова, што је стилска одлика реченице Борисава Станковића. Прве две временске реченице *чим Софка њоодрасла*, *умела сама да једе* и *иседи за софром* имају глаголе у крњем перфекту, док је глагол треће реченице исказан презентом. Предикат *ди сџоодрасла* везује за себе субјекат, док глагол *умџи* везује за себе не само субјекат, него и други глагол и тако чини модалитетну конструкцију. Глагол *умџи* везује за себе допуне у виду других глагола *да једе* и *да седи*. Главна независна реченица почиње субјектом који је праћен апозицијом, иако се зна на кога се заменица *он* односи на основу претходног контекста. Закључује се да се главна реченица не налази на првом месту, већ се на првом месту налази зависна реченица која је у служби прилошке одредбе за време, као што је наведено. То је пример одступања од уобичајеног распореда реченичних чланова. Глагол *наредиши* је у облику перфекта и допуњен је зависном реченицом која је изрична *да* и *исџред ње на софри* *стиоји њаџуњен сџаљиквина*. Глагол *стиоји* везао је за себе допуну у виду правог објекта у акузативу једнине, као и прилошку одредбу за место. Прилошка одредба за место јавља се као лева валенција, док прави објекат заузима место десне валенције. У многим реченицама Борисава Станковића јавља се пример конструкције у којој се на првом месту јавља прилошка одредба, најчешће за време и место, а тек на последњем месту субјекат и предикат као главни реченични чланови.

11 О допунама комуникативних глагола пише Гордана Штрбац (види: Штрбац, 2011).

„Софкина маји је била најмлађа од свих сестара, и кућа њена била је, истина, некада мало бојати, али тада доста оронула. Живели су од кирије од неколико оронулих дучанчића при крају вароши. Софкине мајере отац, вечито болешљив, њеново слей, једнако је седео код куће са навученом модром харџијом над очи, дојећи се сунчанице, и вечито расјасан, изнећован, као да се тек сада из њистеље дишао“ (Станковић 2008: 35).

У првој комуникативној реченици реченица почиње субјектом исказаним синтагмом *Софкина маји*. *Софкина* је у функцији атрибута који конгруира са именицом у роду, боју и падежу, након чега следи глагол *дији* у перфекту и он за себе везује именичке конституенте *најмлађа од свих сестара* због чега говоримо о именском делу предиката. Члан *од свих сестара* који је у функцији атрибута налази се у генитиву. Друга реченица која је у саставном односу са првом почиње субјектом *кућа њена*. Субјекат је исказан синтагмом у којој постоји инверзија реченичних чланова од којих се зависни члан налази на првом месту, а главни члан се налази на другом месту. Исти је случај и са субјектом у другој реченици *Софкине мајере отац, вечито болешљив, њеново слей*. Очекивало би се да је реч отац на првом месту, а зависни чланови именске синтагме иза њега *отац Софкине мајере*. Именски део предиката је конструисан на исти начин као у претходној независној реченици. Састоји се од глагола *дији* у перфекту и придева *бојати*. Глагол *дији* уз себе везује и прилошку одредбу за време *некада* и пролошку одредбу за количину *мало*. У супротном односу према ове две реченице налази се последња реченица која представља именски део предиката и такође се везује за глагол *дији* – *била је оронула* и поново везује уз себе прилошку одредбу за време *тада* и прилошку одредбу за количину *доста*. Трећа комуникативна реченица која је наведена је реченица са неисказаним субјектом, али се подразумева да је реч о заменици *они*. Глагол *живеји* допуњен је неправим објектима *од кирије; од неколико оронулих дучанчића* у генитиву са предлогом од што смо имали у претходном примеру и прилошком одредбом за место коју овај глагол везује за себе.

„Али њега то брзо засијило, ње ојети наставио свој начин живоја. Као и пре, када је био нежењен, морало се њему исти тако тоје одвојено носити, и ручак и вечера“ (Станковић 2008: 36).

Прва комуникативна реченица састоји се од две просте реченице које су у саставном односу, што се закључује на основу везника *ње*. Глагол у првој реченици налази се у облику крњег перфекта и везује уз себе субјекат који је граматички, у номинативу, и објекат у акузативу без предлога. И субјекат и предикат, као и прилошка одредбу за начин *брзо* јављају се као леве валенције у првој независној реченици. У другој независној реченици субјекат није исказан, али се подразумева да је то *он* и глагол *наставији* који са леве стране уз себе везује прилошку одредбу за време и ту је реч о левој валенцији, док је десна валенца у служби правог објекта *свој сјари начин живоја*. Реч је, наиме, о именичкој синтагми чији је главни члан реч начин. У другој реченици се примећује уметнута односна реченица *када је био нежењен* који има службу прилошке одредбе за време. Глагол који употребљен у тој реченици је глагол *дији* који је допуњен именском речју *нежењен* у служби именског дела предиката. Субјекат није исказан, али се подразумева да је то *он*. Друга реченица, која је независна, састоји се од глагола носити уз који иде објекат, прилошком одредбом за место, прилошком одредбом за начин. Приметно је да су објекти интонационо одвојени, парцелирани. Субјекат је исказан у инфинитиву *носити се морало* и заузима уобичајен положај леве валенције. Објекат је исказан у виду акузатива без предлога што

значи да је реч о правом објекту. Изнова наилазимо на реченицу код које је први члан помоћни члан у служби прилошке одредбе, док главни реченични чланови долазе иза, што није уобичајени редослед реченичних конституената.

„У чивилуку, оџраћеном зидом и ѿојолама, одмах до реке, ѿуном свежине и хлада, чак и зиме у сред леѿа ѿровели би неколико дана. Оѿац би био цео дан доле, у башѿи, изваљен на јасѿиуцима, оѿкољен ѿацнама од дувана и шољама од исѿијених кафа. Маѿи ѿоре, на кули, сва срећна, једнако је била на ѿрозорима од соба, које ѿобож веѿри и ѿаје“ (Станковић 2008:38).

Прва комуникативна реченица у наведеном пасусу јесте проста реченица јер има само један глагол, глагол *ѿровесѿи*, који је употребљен у облику потенцијала. Његове леве валенције су прилошке одредбе за место и прилошке одредбе за време, а предње поље му је објекат. Субјекат није исказан, али се подразумева и идентификован је уз помоћ глагоског наставка. Друга независна реченица почиње субјектом на који се надовезује предикат. Реч је о глаголу *биѿи* такође употребљеном у потенцијалу, а за њега се са десне стране везује прилошка одредба за време и прилошка одредба за место. Трећа реченица такође почиње субјектом у номинативу који је исказан синтагмом која је прекинута уметнутом прилошком одредбом за место и има глагол *биѿи* употребљен у перфекту. Са леве стране, поред субјекта, он везује за себе прилошку одредбу за место, као и прилошку одредбу за начин. Са десне стране, односно његове десне валенце, јесте прилошка одредба за место на коју се надовезују две односне реченице.

ЕЛИПТИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ У „НЕЧИСТОЈ КРВИ“ БОРЕ СТАНКОВИЋА

Елиптичне реченице представљају посебан тип специјалних независних реченица како их дефинишу Станојчић и Поповић. То су реченице у којима је употребљена минимална формулација да би се у конкретним комуникационим условима пренела порука. Таква реченица је лишена комуникативно сувишних, односно редувантних језичких елемената чиме је постигнута максимално економична ситуација (види: Станојчић, Поповић 1989: 378-379).

Потребно је нагласити да Станојчић и Поповић праве и дистинкцију између елиптичних варијанти и специјалних независних реченица, али њихова конструкција је иста. У роману *Нечистиа крв* може се наићи на примере елиптичних реченица, иако је општа карактеристика реченице Боре Станковића да је она дуга, сложена реченица од више зависних и независних реченица, са глаголима који за себе везују бројне елементе и често уметнутим реченичним деловима у виду апозиције и зависних реченица, што се види на примерима горенаведеног.

„Аферим, синко! Аферим, Николчо! Али мноѿо, синко, свеѿовно, мноѿо силан и чудан ѿлас“ (Станковић 2008: 32).

У овим реченицама примећује се непотпуна конструкција у којој постоји одсуство дела предиката- копуле. Све је обојено одређеном експресијом, што се види по интерпунктивном знаку узвика.

„И онда све ѿоре и ѿоре сѿвари“ (Станковић 2008: 33).

У овој реченици примећује се одсуство предиката и реченичну функцију која се састоји од субјекта и прилошке одредебе за време што такође представља образац специјалног типа реченице у којој је изостављен предикат као обавезан члан независне реченице. Наслућује се да су глаголи који би се могли уметнути, а да реченица не изгуби свој смисао „*су се дешавале*“, „*су дивале*“, „*су настјајале*“, „*су долазиле*“. Овде је битно поменути контекстуалну реконструкцију предиката. Он изостаје јер га је могуће реконструисати. У реченици стоје прилошка одредба за време *и онда* и субјекат који је исказан синтагмом *све ѿоре и ѿоре сѿвари*.

„*Ох, Марија курва*“ (Станковић 2008: 34)!

Ова реченица обележена је ставом говорника што се види на основу узвика којом реченица почиње и знака узвика којом се завршава.

„*Водице, мори! Водице, вешѿице! Аух*“ (Станковић 2008: 34)!

У свим наведеним реченицама примећује се непотпунареченична конструкција у којој је изостављена копула. Очекивао би се глагол у форми императива „*гај*“, „*донеси*“.

„*Вижљасѿа, сува и црномањасѿа*“ (Станковић 2008: 36).

Поново се наилази на веома неуобичајену реченичну конструкцију која је заснована на само једном реченичном члану, а у овом случају није реч о субјекту, него је реч о атрибутима који би требали да ближе одреде именицу.

„*Али нико више сем њих ѿроје и Мајде*“ (Станковић 2008: 37).

У овој реченици постоје агенса и субагенса, али нема радње коју они реализују.

Када Софка у сновима нађе мушкарца који је достојан не само њене лепоте него и порекла јој, она се препушта маштању. Занимљиво је да је у овом опису приметно одсуство глагола:

„*Пољуйци луди, бесни, сѿискање, ломљење снаје; бескрајно дубоко, до дна душе уѿијање једно у друѿо*“ (Станковић 2008: 43) .

Елиптичношћу у описивању постиже се већи степен апатије читаоца са Софкиним ликом и наглашава се њено стање¹². Исто Станковић чини и у опису лудог Ристе:

„*И ужасан крик, шум, одуѿирање, везивање за креветѿ*“ (Станковић 2008: 18).

И у овом примеру наилази се на казивање приповедача које је ослобођено глаголских облика, а са друге стране присутно је низање именица које потврђују Ристино дуготрајно и мучно боловање у умоболности. Јеремија Живановић налази одговор у самој сштини Станковићвих ликова и на тај начин оправдава елиптичност његовог стила. Он у својој студији продире у смисао Станковићевићевих ликова и ћутања као њиховог прототипа¹³.

---

12 Владимир Јовичић говори о епској смирености у говору приповедача што се постижне изостављањем глагола, које је „*ритмички донело продорност непосредном обраћању*“ (Јовичић 1986: 25).

13 „*Та неговорљивост људи овог дела одговара, уосталом, и њихову карактеру, где углавном има две врсте људи: једни су силни са великим страстима, које уопште мало могу да нађу израза у речима, а другови су од њихова зора уплашени и у се повучени, збуњени, те са тога које зазиру а које и не умеју да се искажу, јер је и њихов унутрашњи живот збуњен, неодређен, где немају што ни да сложе у сређен говор*“ (Живановић 1910: 69/70).

„Сува, дујуљаста, мало кошчајта лица, али свагда сїеїнуїта изрази очију и са мало високим челом и једном ѿ њему набраном, ѿїречном добром исїод косе“ (Станковић 2008: 38).

Цела реченица има функцију атрибутива. Описујући изглед ефенди Мите Станковић не наводи било који глагол, већ он глаголе изоставља као и помоћне глаголе који конструишу именски део предиката, али све то доприноси његовом стилу и утиску који реченица оставља на читаоце.

„Оїтац исїина као уморен, као ѿвучен у себе, али заїо маїи їресрећна“ (Станковић 2008: 39).

Поново се наилази на реченицу у којој је субјекат, који је атрибуиран, једини реченични елемент.

„Ако, ако, Тоне“ (Станковић 2008: 40)!

„Добро, добро“ (Станковић 2008: 40).

У конкретним условима комуникације оваква структура реченице бива прихваћена јер нам Станковић упоредо даје представу о реченичној интонацији, као и гестовима говорника. Употреба оваквих реченица омогућава динамику у дијалогу, али и носи са собом једну дрећену експресивну комуникативну функцију јер је на овај начин исказан мајчин став према некадашњем слуги Тонету. Порука коју преносе дефинисана је веома прецизно, али није ограничена на одређене комуникативне услове. Ово су примери околионалне варијанте реченице.

„Ба... Ба... Ба...“ (Станковић 2008: 51)!

Ове ономотопејске речи помињу се у четвртом поглављу романа „Нечиста крв“. Њихова улога у самом тексту је веома битна јер ове речи изговара мутави лик – мутави Ванко.

„Баи добро. Боље їи, неїо їуђин“ (Станковић 2008: 54).

„Е, добро. Хвала їи“ (Станковић 2008: 54).

У овим реченицама такође је реч о елиптичним реченицама јер их одликује одсуство предиката.

„Тек ѿкоје, задоцнело, їек ѿкоји баїулицом“ (Станковић 2008: 58).

У овој комуникативној реченици нема, мехп само постоји субјекат који је исказан синтагмом.

„Само јаје и млеко“ (Станковић 2008: 60).

У овој реченици нема потпуне информативности, али ако се има у виду да Софкина тетка само набраја састојке од којих је направила колач онда је ово оправдано.

„Суїра на сам Ускрс, кућа обасјана Сунцем, намешїена и сїремљена, са сїарим ѿолеїлим кровом, са оним неколиком већ најереним, али окреченим димњацима и са оїраним їрозорима и орибаним враїима од соба на їорњем сїраїу, а особийїо са оним од мноїої ридања већ жуїим као восак сїарим сїеїеницама“ (Станковић 2008: 63).

У овој реченици приказан је екстеријера Софкине куће. Реченица има пасивну конструкцију и у свим глаголима примећује се употребу трпног глаголског придева, а оно што представља специфичност јесте одсуство дела предиката, помоћног предиката.

„А *шайо, шайо мили*“ (Станковић 2008: 70)!

У овој реченици, такође, нема предиката, већ искључиво речи којима се Софка обраћа своме оцу, уз именицу *шайо* мамо атрибут *мили*.

„И на велику Мајдину жалоси само *шо*“ (Станковић 2008: 71).

Ова реченица представља коментар, односно унутрашњи став Магдин. На тренутак Магда постаје призма кроз коју се проматра цела радња, а она слушавши речи ефенди Митине бива разочарана – очекивала је више. Ако се анализира реченична конструкција, увидећа се да и у овом примеру постоји одсуство предиката.

„Ево нам *јоси*“ (Станковић 2008: 75).

„Гле, Мајда! Зар *ши, Мајдо још овде*“ (Станковић 2008: 75)?

„Живи, живи, *јаздо*“ (Станковић 2008: 75).

Све реченице имају елиптичну форму јер ни у једној немамо предиката. Оно што очекујемо у првој реченици јесте глагол *доћи, дочекујемо: Ево, дошли су нам јоси* или *Ево, долазе нам јоси*. Међутим, глагола нема. У функцији презентатива¹⁴ јавља се *ево*. У упитној реченици: „Зар *ши, Мајдо, још овде*?“, примећује се да изостаје краћи облик помоћног глагола *јесам*. У улози презентатива налази се *јле*, а у реченици: „Живи, живи, *јаздо*.“, Магда описује своје укућане и то се не односи на глагол *живеи*, него на атрибут који ближе објашњава субјекат из претходне реченице. Постоје барем два типа- елизија предиката и елизија помоћног глагола.

Бора Станковић неретко у реченици користи само узвик и то је узвик *ја*, који користи уместо потврдне речце *да*.

„Ох! Црна *ја*“ (Станковић 2008: 80).

У овој реченици исказан је Станин став о себи. Реченица је такође елиптична јер у њој немамо исказаног предиката, већ имамо само субјекат уз који стоје узвик и атрибут.

„Гле *ши, њезевеници и ћојеци јадни*“ (Станковић 2008: 81).

Ово је једна од реченица о којима су критичали дела Боре Станковића највише полемисали јер је то сцена у којој Софка одлази у одаје свога оца ефенди Мите. Реч је о субјекатској синтагми у којој имамо неуобичајен ред речи. Реченица има елиптичну форму засновану на присуству само једног члана, а то је субјекат. Ефенди Мита покушава да увреди Софку подсећајући је на порекло њене мајке која није коленовићка као и он. Контекст у овом случају омогућује правилно разумевање и интерпретацију. Психолошки и социјални елементи чине главне компоненте не само романа „Нечиста крв“, већ и целокупног опуса Борисава Станковића.

---

14 Уз презентативе би се очекивао генитив. Ивана Антонић говори о презентативу/ екскламативу у случајевима када се „слободни генитив јавља у реченичним еквивалентима (оказионим варијантама реченице) уз презентативе- речи којима се у непосредној комуникацији саговорнику скреће пажња на неки објекат или екскламативе“ (Антонић, 2005: 130).

ЗАКЉУЧАК

Анализом појединих реченица у роману *Нечистија крв* примећује се низ одступања у њеној конструкцији. Борисав Станковић се не придржава уобичајене форме и често реченицу неочекивано прекида. Са друге стране, његова сложена реченица доста је комплексна јер је неретко прекинута уметнутим зависним реченицама.

У првом делу рада примењена је теорије валентности, при чему је акценат стављена допуне и додатке које глаголи везују за себе. У првом и у другом поглављу романа издвојени су најрепрезентативнији примери како бисе показало које су то леве, а које су десне валенције у односу на глагол. У овом делу рада позабавили смо се распоредом реченичних чланова и одступањем од правила. Приметно је да Бора Станковић често не поштује ред речи у реченици, па се објекат који се најчешће налази као десна валенција (Алановић 2011: 177) јавља и као лева валенца. Станковић често користи крњи перфекат. Отворено је и питање исходишта реченичне структуре примењујући теорију валентности при чему је примарна улога дата глаголу и његовој примарној улози у реченици. При проучавању валентности имала се у виду синтаксичку валентности и семантичка валентност. Када је реч о синтаксичкој валентности, осврнуло се на реченичне конституентима и њихову дефиницију – најпре о положају субјекта, предиката и адвербијала, а када је у питању семантичка валентност бавили смо се семантичком вредношћу реченице, односно њеном информативношћу.

У другом делу рада приказана је елиптична реченица код Борисава Станковића. Елиптична реченица је честа у његовом делу и он често користи реченицу која има само један реченични члан, а то је субјекат који је исказан синтагмом, односно уз именицу која стоји у субјекту стоје бројни атрибути који је ближе одређују. Са друге стране, чести су случајеви када је реченица експресивно обојена што се закључује на основу узвика којима реченица започиње или интерпункцијског знака којим се реченица завршава. Ове реченице иако немају потпуну конструкцију која је прописана нормом дају потпуну информативност јер у многим случајевима писца претходно објашњава гестикулацију, мимику и ситуацију у којој су се нашли ликови у роману. О реченици Боре Станковића су полемисали многи, као што смо је речено, и многи су му замерали што не поштује уобичајене реченичне обрасце, али управо то чини квалитет његовог дела и доприноси лепоти његовог стила. Елипсе су типичне за дијаложке форме и пасаже у роману. Овакав тип реченице доприноси у изградњи психологије јунака, јер је главна особина Станковићевих јунака ћутање и код њега можемо говорити о ћутању као прототипу. Реченица у којој су изостављени поједини елементи додатно наглашава да је оно неизречено истовремено и оно што је најважније.

ЛИТЕРАТУРА

- Алановић, М. (2011). *Валентности (у:) Каузативности- манипулативности: од концепција ка форми*, Филозофски факултет, Нови Сад, 163- 326. страна.
- Антонић, И. (2005). *Синтакса и семантика у српском језику (у:) Синтакса савременог српског језика прости реченица*, у редакцији Милке Ивић, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, стр. 119-301.

- Мразовић, П., Вукадиновић, З. (1990). *Грамаџика срџскохрвајској језика за стџранце*, Издавачка књижарница Зоран Стојановић: Добра вест, Нови Сад.
- Пипер, П.(2005). *Семанџичке катџеџорије у џросџој реченици: синџаксичка семанџика (у:) Синџакса савременџа срџској језика џросџа реченица*, у редакџији Милке Ивић, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, стр. 575-983.
- Петковић, Н. (1989). *Два срџска романа, Сџудије о Нечисџој крви и Сеџбама*, Народна књига, Београд.
- Поповић, Љ. (2004). *Ред речи у реченици*, Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Поповић, Љ. (2004). *Комуникаџивне функције џросџе реченице (у:) Синџакса савременџа срџској језика џросџа реченица*, у редакџији Милке Ивић, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, стр. 983- 1057.
- Ружић, В. (2005). *Прџсџа реченица као синџаксичка целина (у:) Синџакса савременџа срџској језика џросџа реченица*, у редакџији Милке Ивић, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, стр. 477- 568.
- Силић, Ј. (1984). *Од реченице до џексџа*, Либер, Загреб.
- Станојчић, Ж., Поповић, Љ. (1989). *Грамаџика срџској језика, учбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Штрбац, Г.(2011). *Дојуне комуникаџивних џлаџола, синџаксичко-семанџички и лексико-џрафски џџис*,Филозофски факултет у Новом Саду.
- Живановић, Ј. (1910). *Бора Стџанковић: Нечисџа крв*, Летопис Матице српске, Нови Сад, 1910. књ. 266. VI